

Informatiegeletterdheid: enkele stofjes tot nadenken

Paul Nieuwenhuysen, Vrije Universiteit Brussel

Een nummer van META met als thema 'opleidingen' vormt een kader voor de volgende bedenkingen rond 'informatiegeletterdheid'. Die zijn uiteraard gekleurd door de ervaring van de auteur in een universiteit. Stofjes tot nadenken voor collega's en mensen die het beleid mee bepalen.

U BEDOELT?

Bij het begin van een tekst is het nuttig duidelijk te stellen waarover het gaat. Wat bedoelen we met informatiegeletterdheid? Een definitie zou hier nuttig kunnen zijn. Maar in een boek over informatiegeletterdheid wordt daaraan al gauw een hoofdstuk gewijd. Niet hier dus, in dit kleine stukje. Wel lijkt het me nuttig te stellen dat het begrip informatiegeletterdheid dikwijls verwarring schept. We kunnen ermeê bedoelen waar de vele definities voor staan, heel kort door de bocht gezegd: de vaardigheden om met informatie om te gaan. Uiteraard. Maar wat blijkt: een boek of congres over informatiegeletterdheid gaat daar meestal NIET over, maar wel over de didactiek en het beleid rond informatiegeletterdheid. Maken we even de vergelijking met wiskunde: een boek of congres in de wiskunde behandelt normaliter de ontwikkelingen in één of andere tak van de wiskunde. Niet zo bij informatiegeletterdheid.

“DE PROBLEMATIEK VAN INFORMATIEGELETERDHEID IS BREED, MAAR IS TOCH VOORAL EEN ZORG IN HET ONDERWIJS”

INFORMATIE OF MEDIA OF ICT?

Samenhangend met de vraag “waar hebben we het over?” is de voortdurende discussie over de afbakening van informatiegeletterdheid. Mensen in de bibliotheeksector zien informatiegeletterdheid dikwijls als een apart geheel, terwijl de relatie en de overlap met media en ICT alsmaar groeit. Een organisatie als Unesco bijv. ziet heil in het bredere gebied ‘media & information literacy’. Met het groeiende belang van digitale media en ICT en met de vaststelling dat omgaan met informatie alsmaar meer gebaseerd is op digitale media is het misschien beter het wagonnetje van informatiegeletterdheid te hangen aan de grote snelreis van media & ICT.

EINDTERMEN IN HET ONDERWIJS?

De problematiek van informatiegeletterdheid is breed, maar is toch vooral een zorg in het onderwijs. Een grotere duidelijkheid over de doelstellingen en beoogde eindtermen in alle takken en niveaus van onderwijs rond informatiegeletterdheid is wenselijk. Welke vaardigheden zijn belangrijk en welk niveau kunnen we verwachten bij instromende studenten en bij afgestudeerden? Ook hier duikt de problematiek op van informatiegeletterdheid an sich of van informatiegeletterdheid als deel in het grotere geheel van media en ICT.

INFORMATIEGELETERDHEID EN DE BIBLIOTHEEK?

In het onderwijs ziet de bibliotheek het verhogen van het niveau van informatiegeletterdheid van de studenten dikwijls als een van de vele taken waaraan tijd en geld moet worden gespendeerd. Daarbij rijzen echter enkele hinderpalen.

Enkele moeilijkheden hebben hun oorsprong in het feit dat de bibliotheek veelal geen directe kerntaak heeft in het onderwijs. Enkele voorbeelden:

- Leraren en docenten zijn meestal opgeleid in de didactiek en moeten zich blijven bijscholen op dat gebied, naast hun specifiek vakgebied. Deze betrokkenheid is niet vanzelfsprekend in de bibliotheek.
- Leren is niet altijd aangenaam en zeker tijdrovend. Daarom wordt het leerproces op allerlei manieren gestimuleerd, o.a. met groepswork en uiteraard met evaluaties van de prestaties van de studenten, ook al vormen die niet het meest aangename deel van een leerproces. Leraren/docenten hebben daar een belangrijke rol, terwijl bibliotheken zich doorgaans ver afhouden van evaluatie en examens. De activiteiten rond informatiegeletterdheid aangeboden door bibliotheken blijven dan ook dikwijls steken in vrijblijvend activiteiten die de studenten ervaren als tijdverlies.
- Leerprocessen zijn vooral effectief als ze zijn geïntegreerd; bijv. demonstraties gevolgd door theorie gevolgd door praktische toepassingen. De inspanningen van bibliotheken zijn echter meestal niet netjes ingebed in het grotere leerproces, ook al hebben ze de bedoeling de studenten te ondersteunen in hun studie en onderzoek.
- Het gebruik van informatie en de media die ermeê gekoppeld zijn is niet altijd eenvoudig. Vandaar juist de nood aan informatiegeletterdheid. Maar in veel gevallen zijn de systemen en het jargon zo complex en is de nodige vak kennis zo groot, dat zelfs mensen die werken in het kader van een bibliotheek niet de nodige expertises combineren. Bekende voorbeelden zijn grensverleggend onderzoek in wiskunde, natuurkunde en chemie. Het is dan noodzakelijk aan de docent-expert in het vakgebied om zich te ontfermen over informatiegeletterdheid, terwijl de bibliotheek zich moet beperken tot het beschikbaar stellen van de nodige informatiebronnen.

‘Cavalier seul’ spelen is niet de beste optie voor een bibliotheek; meer positief geformuleerd: samenwerking met vakexperten is aangewezen. Daarnaast is er ook het afbrokkelen van het terrein en het belang van bibliotheken in het onderwijs. Vroeger was gebruik van informatie sterk verbonden met gebruik van de bibliotheek. Door de opkomst van digitale bronnen die overal toegankelijk zijn via internet is die band alsmaar minder duidelijk, ook al zorgt de bibliotheek voor toegang tot die bronnen.

Daarenboven is er nu de evolutie naar open access bij informatiebronnen, zowel bij de secundaire als bij de primaire, d.w.z. zowel bij systemen voor het opsporen van informatie als bij de volledige teksten en andere vormen van informatie; daar heeft de bibliotheek nog amper een rol te spelen, tenzij als organisator van een overzichtelijk en efficiënt geheel van het heterogene aanbod van bronnen. Gevolg is dat informatiegeletterdheid alsmaar minder verbonden is met de bibliotheek.

SAMENWERKING?

Als het dan allemaal niet zo eenvoudig, maar wel duur en complex is, dringt samenwerking tussen organisaties zich dan niet op? In sommige landen die minder anarchistisch zijn, die een meer centrale top-downstructuur kennen is het ontwikkelen en testen van studiemethodes en materialen de taak van één bepaald instituut; bij succes kan de realisatie dan worden uitgerold op diverse andere plekken. In onze contreien stellen we eerder vast dat de samenwerking zich beperkt tot inspiratie zoeken in de ervaringen van collega's. Veel studiemateriaal wordt ontwikkeld in een vorm die niet optimaal is voor uitwisseling en voor samenwerking:

- Verschillende digitale platformen en formaten worden ingezet.
- De inhoud bevat uiteraard algemene begrippen die nuttig zijn voor veel organisaties in veel contexten, maar die inhoud is dikwijls gelardeerd met meer concrete aspecten die alleen maar zinvol zijn voor de unieke lokale situatie.

De bibliotheekindustrie die vooral informatiebronnen produceert en op de markt zet speelt zelfs in op de behoefte aan nieuwe en up-to-date online didactische hulpmiddelen, die internationaal inzetbaar zijn, ter vervanging van de meer lokale bibliotheek-instructie van weleer en als alternatief voor de versnipperde lokale ontwikkelingen van didactische materialen. Dit kan best positief zijn en misschien wel interessant qua kwaliteit/prijs verhouding, in vergelijking met individuele inspanningen die toch al vlug duur worden wegens personeelskosten. Anderzijds en met enig sarcasme kunnen we stellen dat de bibliotheek-industrie zo nog een graantje extra kan meepikken dank zij de verwarrende complexiteit van het aanbod aan bronnen en zoekmiddelen die ze zelf industrieel-commercieel produceren.

“DE INVESTERINGEN IN HET ONTWIKKELEN VAN STUDIEMATERIALEN EN TESTEN VAN DE KWALITEIT ERVAN RENDEREN SLECHTS VOOR KORTE TIJD. “BEZINT EER GE BEGINT” IS DUS OOK HIER TOEPASSELIJK.”

STRAATJE ZONDER EINDE?

Het informatielandschap evolueert snel, o.a. samenhangend met de snelle vlucht van de digitale media. Dat maakt het werk van professionals die werken op het gebied van informatiegeletterdheid enerzijds boeiend, maar anderzijds ook uitputtend. Wat het ene jaar nog state of the art is, blijkt het volgend jaar al hopeloos verouderd. De investeringen in het ontwikkelen van studiematerialen en testen van de kwaliteit ervan renderen dus slechts voor korte tijd. “Bezint eer ge begint” is dus ook hier toepasselijk.

ALIVE & KICKING

De stofjes tot nadenken hierboven zijn alleen maar dat en dus geen treurzang of pessimistische visie. Dat zou niet verantwoord zijn. Om af te sluiten nog een positieve noot. Het professioneel domein van informatiegeletterdheid is ondanks alle problemen en hinderpalen best wel *alive & kicking*. Concrete afspiegelingen hiervan zijn bijv. conferenties met ‘proceedings’ (waaraan ik trouwens met genoeg een bescheiden bijdrage heb geleverd):

- De eerste jaarlijkse European Conference on Information Literacy ging door in Istanbul in 2013: <http://www.ecil2013.org/index.php/home>. Een onverwacht groot aantal collega's hebben daaraan deelgenomen. Misschien dus de start van een hele reeks. De tweede editie, in 2014, gaat door in Dubrovnik.
- In het kader van het jaarlijkse grote World Library and Information Congress van IFLA was er dit jaar 2014 een Satellite Conference on Information Literacy in Limerick: <http://www.iflasatellitimerick.com/> Twee dagen volgepropt met voordrachten en workshops, zelfs tot 4 in parallel, druk.

De doestellingen van professionals op het gebied blijven klassiek, bijna per definitie. Maar de methodes die ingezet worden in de didactiek van informatiegeletterdheid houden gelijke tred met de algemene en internationale evolutie. Enkele voorbeelden:

- Inzetten van mobiele, heel draagbare computers, Q-codes en ontwikkelen van software daarvoor, zodat gebruikers zelfs in een klassieke, fysieke bibliotheekomgeving altijd een virtuele assistent bij zich hebben die helpt bij het zoeken en vinden van optimale informatiebronnen.
- ‘Gamification’, het omzetten van zogenaamd saaie leerstof (in dit geval dus rond informatiegeletterdheid) naar een zogenaamd boeiende, meeslepende spelomgeving om zogenaamd luie, verweerde studenten toch nog enigszins wakker te houden.

De kosten van dergelijke ontwikkelingen zijn echter aanzienlijk, met zowel outsourcing als inzet van meerdere personeelsleden voor meerdere jaren. Daarom verwijs ik weer terug naar bovenstaande stofjes tot nadenken. En zo is de cirkel rond. ■